

Experimenten rond het publieke in een gewoon dorp

Peer-reviewed author version

MARTENS, Sarah & DEVISCH, Oswald (2016) Experimenten rond het publieke in een gewoon dorp. In: van der Lecq, René; Vanempten, Elke (Ed.). Verruimen, ruimte maken met maatschappelijk talent, Stichting Planologische Discussiedagen, p. 175-184.

Handle: <http://hdl.handle.net/1942/22969>

Experimenten rond het publieke in een gewoon dorp - Sarah Martens, Oswald Devisch

Abstract:

In Hoepertingen (Borgloon) experimenteerden we met verschillende vormen van dialoog en interactie, -met burgers, organisaties en overheden- zoals wandelen, verbeelden, in scène zetten, prototyping, enz. De veranderingen in de regio en in het dorp vormden het uitgangspunt: wat gebeurt er, hoe komt dat, wat werkt en wat willen we versterken, wat willen we doen? Hoepertingen is een gewoon dorp, er is geen grote agenda, heel wat bewoners wonen er graag en goed. Hoepertingen is geen 'best-practice-voorbeeld' met innovatieve experimenten van zelfvoorziening. We zochten er naar manieren om een debat vorm te geven, en vervolgens hoe ideeën uit dat debat meer concreet te maken; 1:1, met nieuwe coalities en kleine acties. Telkens ging het over hoe een debat open en *publiek* kan zijn: zodat agenda's worden uitgesproken die toch verschillen, zodat diverse actoren kunnen instappen met een even zichtbare stem. Maar ook over hoe en waar zo een debat weer concreet en dagelijks wordt, zowel als waar het een betekenis krijgt in een grotere, maatschappelijke, ecologische of ruimtelijke agenda.

Experimenten rond het publieke in een gewoon dorp

Sarah Martens, Oswald Devisch

Stelling 1

Naarmate de experimenten vorderde, vroegen bewoners al maar meer naar een duidelijke agenda. Het expliciteren van een agenda of waarden stuurt het debat, maar brengt ook een duidelijker engagement met zich mee. Er is ruimte en tijd nodig, een openheid om te verschillen, -een platform voor debat- om daar toe te komen.

Stelling 2

Bij de concrete resultaten die geboekt werden, bleek vooral het verbinden van (a) verschillende rollen rond de tafel van belang, net als het verknopen van (b) verschillende schaalniveaus.

(a) Het zijn mensen (buren, vrijwilligers, eigenaars) die tot een overeenkomst moeten komen en die elkaar dus moeten tegenkomen en leren kennen, om ook de rol die ieder hier in opneemt te waarderen en respecteren.

(b) Kleine initiatieven van onderuit worden beschouwd als interessant, maar erg fragiel. Een koppeling met ambities op iets grotere schaal, bijvoorbeeld binnen een ruimer plattelandsproject, kan zorgen voor meer duurzame transformaties (zowel voor het van onderuit- als overheidsinitiatief).

Experimenten rond het publieke in een gewoon dorp

1. Context: een gewoon dorp in een bijzondere streek

Haspengouw, som van toevallige, kleine en grotere veranderingen

Haspengouw heeft een rijke bodem die doorweven is met beken, een landschap dat getekend is door de landbouw -met statige vierkantshoeves en verspreide kerkdorpen- en dat de laatste decennia gekenmerkt wordt door fruitteelt. De geschiedenis van Haspengouw is er ook één van geïsoleerde transformaties. Een landbouwer die een schuur bijbouwt, de zoon en de dochter die op het perceel naast de ouders bouwen, een laagstamboomgaard die een hoogstam vervangt, en kleine boerderijen die plaats maken voor vrijstaande woningen. Met uitzondering van de ruilverkaveling, zijn deze veranderingen niet gestuurd vanuit een centrale overheid; deze operatie heeft in een aantal delen van Haspengouw een schaalvergroting in de landbouw gefaciliteerd en het landschap op een kortere tijd hertekend. Maar verder zijn de veranderingen voornamelijk het gevolg van een reeks individuele beslissingen. Het tempo van de veranderingen lijkt voor bewoners juist traag genoeg om het telkens te kunnen verwerken. Vele kleintjes maken evenwel één groot, het karakter en landschap van Haspengouw verandert; de dorpen lijken meer en meer op elkaar, de open ruimte versnipperd. (Bomans, 2010). Deze stille, sluipende of geleidelijke beslissingen zorgen net als 'natuurlijke' veranderingen voor een 'autonoom' transformatieproces (Antrop, 1998). Een proces dat moeilijk te voorspellen en te sturen is. Gezien diverse componenten een invloed hebben op zo een dynamiek, is het chaotische verloop eerder te beschrijven als de entropie van een natuurlijk veranderingsproces.

Dorpen, een sociale en ruimtelijke structuur die telkens verandert

Het transformatieproces zorgt verder voor verschuivingen in de relatie tussen de publieke en private ruimte, zo privatiseert het landschap door 'vertuining' en 'verpaarding' (Bomans, 2010). De bloesems zijn dezelfde, maar visueel sluiten de laagstamplantages het landschap meer en meer af. Waar kinderen vroeger tussen de hoogstamboomgaarden speelden, in bermen en open weiden, wordt dat vandaag bijna uitsluitend gedaan in afgesloten, geprivatiseerde ruimtes; ieder huis zijn speeltuin. De straat zelf verandert naar een doorgangsruijme, huizen trekken zich terug achter heggen en automatische poorten en bewoners worden afhankelijk van auto of familie om dagelijkse boodschappen te doen.

Als we bewoners vragen op welke manier het dorp volgens hun verandert, verwijzen ze het meest naar een stijgende diversiteit: er komen veel woningen en dus inwijkelingen bij. De regio zelf trekt dan weer meer en meer toeristen uit de buurt, maar recent zijn er ook meer internationale geïnteresseerden. Evengoed lijken de traditionele ontmoetingsplaatsen zoals het plein voor de kerk lijken al maar leger, ondanks tijdelijke toeristische events of de inname door nieuwe groepen: een parade van Sikhs of als parking voor de tempel. De publieke speeltuintjes liggen er verlaten bij of worden bezet door jongeren uit naburige dorpen. Deze veranderingen stellen de betekenis van dat soort publieke ruimtes in een dorp vandaag in vraag. Sommigen zien deze veranderingen als een bedreiging, en trekken zich nog meer terug op hun eigen perceel. Anderen zien de mogelijkheden en creëren nieuwe ontmoetingsplekken. Of we de veranderingen nu in termen van verlies beschrijven of niet, het is belangrijk om beiden samen te brengen. Zodat verschillen niet uitgroeien tot wantrouwen en uiteindelijk tot uitsluiting (Reyndorp, 2008). Dit vraagt om manieren om ideeën uit te wisselen over wat verandert, wat verloren ging, wat behouden bleef, of wat zich recent ontwikkelde en wat mogelijk is (Thissen, Loopmans, 2013). Dit vraagt om een publiek debat over wat er nu verandert in die dagelijkse leefomgeving.

2. Aanpak: experimenten voor een debat

Een publiek debat

Het betrekken van bewoners in een debat over ruimtelijke veranderingen in hun leefomgeving wordt meestal gekaderd binnen een bestaande (en juridische) plannings- of projectlogica. Vanuit die logica zoeken we hoe ieder in een wel- en vooraf bepaalde verandering moet betrokken worden, bijvoorbeeld in de opmaak van een Ruimtelijk uitvoeringsplan (RUP), of de aanleg van een nieuwe verkaveling. Maar wat met de veranderingen die we eerder benoemden als geïsoleerd, kleinschalig, autonoom en moeilijk te sturen? Kunnen we ook een debat opzetten over deze en andere (ruimtelijke) veranderingen in de eigen leefomgeving? Een debat over wat die veranderingen betekenen voor de publieke ruimte, en de verschuivingen en grenzen tussen die publieke en private ruimte, de ontmoetingsruimte? Voor Gerd Biesta (2014) krijgt onze voortdurende zoektocht naar democratie precies vorm in deze verschuivingen tussen 'individuele noden' en 'collectieve belangen'. Volgens Biesta ontbreekt het mensen niet aan capaciteiten om deel te nemen aan een publiek debat, maar missen ze gewoon de gelegenheid om dat te doen.

Een debat voor Hoepertingen

In Hoepertingen was er geen concrete agenda, aanleiding of project, we vertrokken er van de ruimere vraag *'hoe te werken aan een cultuur om in gesprek te gaan over wat het dorp betekent als plek en samenleving'*. En zochten naar manieren om een debat vorm te geven. Over een periode van 3 jaren experimenteerden we met verschillende vormen van dialoog en interactie: we gingen wandelen, we maakten beelden en kaarten, we schreven spelopdrachten en zochten naar geschikte spellocaties. We gingen in gesprek, op straat, in huiskamers, in de dorpsraad of in een groot plenum. We zochten materialen en opportuniteiten, trekkers en ambassadeurs. We bouwden en zetten in scène. We stelden beheersovereenkomsten op en verbonden kleine acties aan regionale plattelandsprojecten. Deelnemers gingen niet altijd rechtstreeks in één ruimte of op hetzelfde moment met elkaar in debat. Sommigen stapten later in, sommigen haakten af. Soms was er een moderator, soms niet, dan waren er beelden, collages of de ruimte zelf. De ene keer was er een grote groep, de andere keer drie enthousiastelingen. Er waren intense momenten, maar ook lange stiltes. Met deze tempowisselingen, de veelheid aan experimenten, de lange termijn wilden we samen met de betrokkenen (bewoners, ambtenaren, deelnemers uit lokale en regionale organisaties) inzicht opbouwen: (1) in de ruimtelijke veranderingen (vanuit welke hoek komen ze, hoe is dat zo gegroeid?); (2) in de verschillende standpunten, agenda's en ambities (niet alleen bewoners, maar ook overheden verschillen van mening); en (3) hoe hier dan concreet mee om te gaan (vanuit concrete acties, coalities, een ander gebruik, beheer of waardering). Zoiets gaat traag: het uitzoeken, het engageren, het vertrouwen.

Twee reeksen met verschillende experimenten van debat

De verschillende dingen die we deden, zijn voornamelijk te clusteren in twee kortere periodes: we kunnen ze samenvoegen tot twee reeksen van diverse experimenten met verschillende vormen van interactie. Van juli tot oktober 2013 was er het spel *'Maak het dorp! Hoepertingen'* en bijna twee jaar later, in september 2015 was er het live project *Hoepert(h)ings*. Tussendoor waren er geïsoleerde ontwerpstudio's, participeerden we in lokale activiteiten zoals de parkdag met een dorpsfeest en namen deel aan de dorpsraad.

'Maak het dorp! Hoepertingen'

In april 2013 startten we met interviews, een eerste verkenning van het dorp, brachten de historische evolutie in kaart en formuleerden samen met enkele lokale en regionale actoren enkele stellingen over het dorp. Dit alles als voorbereiding op een spel volgens het opzet *'The Making of'* van Hans Venhuizen (2010). Dit spel heeft tot doel om de spelers zelf de rol van ontwerper toe te kennen, door

de complexiteit van veranderingsprocessen op te breken in kleinere en meer handelbare opdrachten. We combineerden deze opdrachten vervolgens met concrete locaties, waartussen de deelnemers een route moesten zoeken. Op die manier werd het dorp het speelveld en voegden we de activiteit van het wandelen toe aan het spelopzet *'The Making of'*. In de zomer van 2013 wandelden en speelden we in 4 sessies met telkens verschillende teams van bewoners, maar ook met actoren uit regionale organisaties en lokale ambtenaren. Alle voorstellen, ideeën en meningen werden tenslotte samengebracht in een afsluitend debat. Op dat moment kwamen de beleidsmakers er bij.

Er volgt een pauze van 1,5 waarin we zelf geen activiteiten opzetten. In aanloop van *Hoepert(h)ings* zochten we naar manieren om terug te keren en om bepaalde ideeën uit het debat meer concreet te maken.

Hoepert(h)ings

Een debat opzetten is één ding, iets doen is nog altijd wat anders. Vanuit een architectuuropleiding is iets concreet doen: bouwen, dat is precies wat er gebeurt binnen de onderwijsmethodiek van het *live project*. In een *live project* worden studenten uit het atelier gehaald en wordt 'er in het echt' gebouwd. We verspreidden een oproep (begin 2015) in Haspengouw en gingen op zoek naar lokale trekkers met een voorstel voor een 'gedeelde ruimte'.

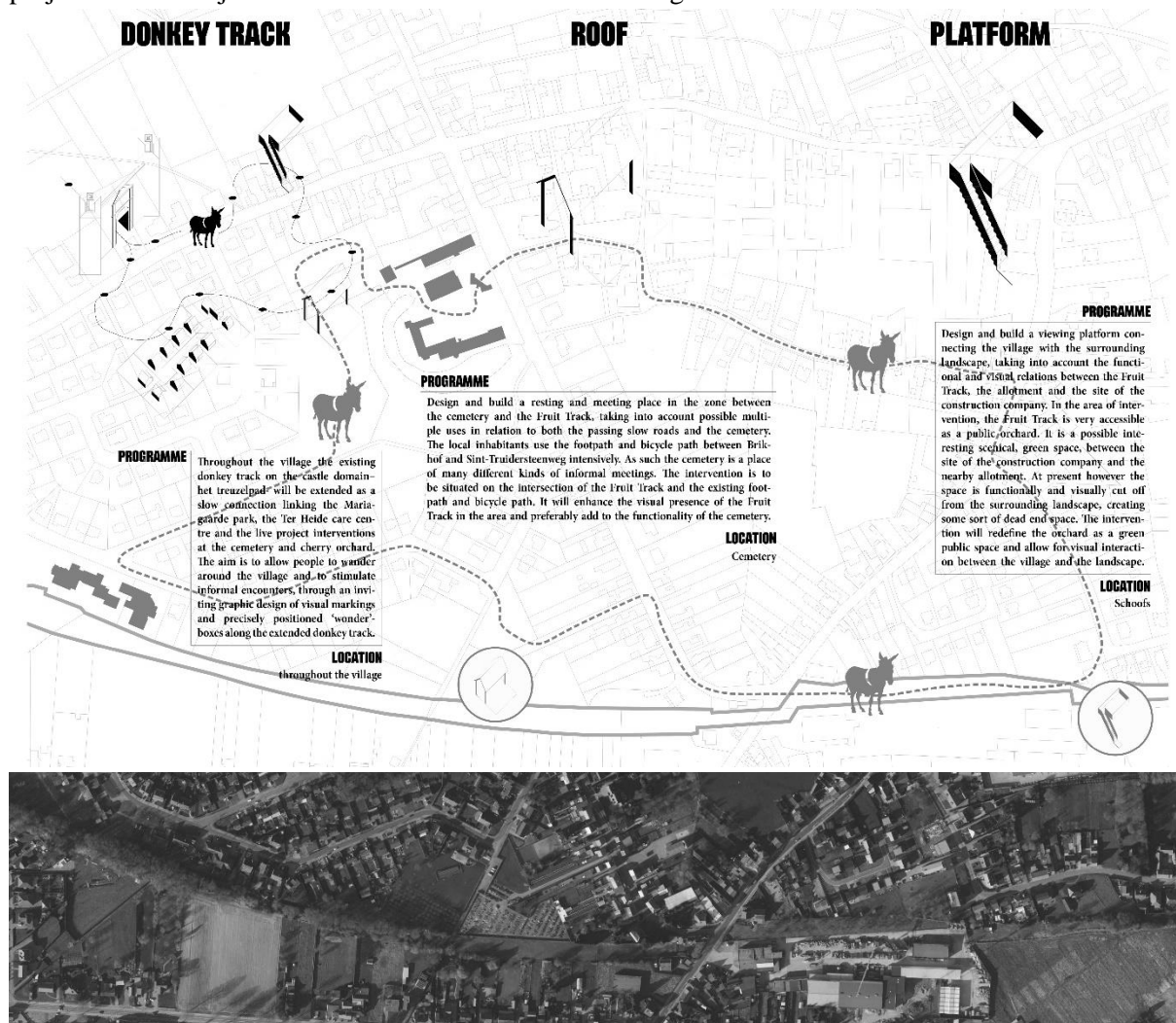
In Hoepertingen deden de sociaal-culturele organisatie Kasteel Mariagaarde en de zorginstelling Ter Heide samen een voorstel om *'de begrippen 'toegankelijkheid' en 'verbinden' centraal te stellen om enkele open en groene ruimtes aan te pakken'*. Ze keken hierbij vooral naar de verschillende groepen van bewoners die er zijn: de bewoners van Ter Heide, de grote groep Sikhs, maar ook de nieuwe inwijkelingen. Met hun voorstel bouwden ze verder op eerdere ideeën uit het debat om een route doorheen het dorp te versterken en toegankelijk te maken om zo letterlijk plekken en mensen in het dorp te verbinden. Wat ook heel concrete conflicten met zich meebracht; want wat wordt toegankelijk, en dus meer publiek? En hoe om te gaan met die grenzen? Samen met de lokale trekkers kozen we de precieze locaties en stelden de ontwerpopgave op. De volgende stappen stonden in het teken van 'sourcing'; materialen en mensen verzamelen. In een intense summerschool verbleven studenten twee weken ter plaatse en werden de constructies gebouwd. Pas nadien zaten we aan tafel met stad en andere actoren en werden er beheersovereenkomsten opgesteld, verdere aansluiting met plattelandsprojecten gewaarborgd.

3. Resultaten: verschuivingen in het publieke en in het debat

Tijdens *'Maak het dorp!'* gingen we wandelen en werden er voorstellen gedaan voor concrete plekken. Die ideeën werden gevisualiseerd in collages en later verdedigd en beargumenteerd in een debat. Enkele van die ideeën werden meegenomen door aanwezige actoren; zo verwerkte De Vlaamse Landmaatschappij (VLM) voorstellen in het voorontwerp voor het ruilverkavelingsplan. De lokale organisaties *Kasteel Mariagaarde* en *Ter Heide* maakten enkele ideeën concreet in hun eigen werking. Het werd debat verder gezet in de musical die ze samen met bewoners maakten. De lokale ambtenaren (jeugd, ruimte en cultuur) vertaalden aspecten van voorstellen en bedenkingen naar het lokale beleid. Maar door de bewoners werd het debat nergens concreet verder gezet, tenzij in een verandering van gebruik of wandelroute.

Het zijn *Kasteel Mariagaarde* en *Ter Heide* die ingingen op de oproep voor een live project. Samen met hun kozen we locaties op basis van thema's uit het eerste debat. Pas later spraken we bewoners aan voor praktische en logistieke steun, maar ook als kritische stem voor de studenten. Via de *Opalis Challenge* een initiatief van *Rotor* in samenwerking met de *Koning Boudewijn Stichting* kregen we een lot met gerecupereerde bouwmaterialen ter beschikking: stenen, kasseien en granieten dekstenen.

Materialen die zich niet onmiddellijk lenen tot snelle of heel tijdelijke constructies, maar die het live project onmiddellijk een meer duurzaam karakter zouden geven.

Er werd gebouwd op twee plekken naast de voormalige spoorwegbedding (het fruitspoor). (1, opgave 'platform') Op de site van een lokale aannemer werd er op een oude silo een uitkijkplatform gebouwd, dat zicht biedt op het oude tracé dat aan de andere zijde van de silo verder loopt. In de horizon zie je het natuurgebied de 'Meersbeemden'. De tweede locatie (2, opgave 'roof') bevond zich op en naast het kerkhof en een veel gebruikte trage weg. Hier kruisen vele Hoepertingenaren elkaar toevallig: bezoekers van het kerkhof en passanten op weg naar of van de steenweg. Op de oude spoorwegbedding werd een open ontmoetingsruimte gemaakt: een licht dak dat uitnodigt even te blijven staan, tegen de natuurlijke en verwilderde bermwand kwam er een bank. In de hoek van het kerkhof bouwden de studenten een kleine nieuwe 'kapel'; een ronde ruimte die schuilt onder het dak van een boom. Een smalle opening in de haag verbindt en versterkt hier de beide ingrepen; deze op het kerkhof en in de spoorwegbedding.

In wat volgt presenteren we de resultaten uit het debat die tonen hoe de rol van de publieke ruimte in Hoepertingen verschoof. Zo beschreven we eerder al (Martens, Roosen, Devisch 2014) de lessen die we trokken na de eerste reeks van experimenten 'Maak het dorp! Hoepertingen als een verschuiving van verwachtingen of gebruik van de ontmoetings- of open ruimte in het dorp (linkerkolom). In deze tabel willen we hieraan toevoegen hoe het debat hierover op haar beurt weer verschoof; scherper werd, hoe inzichten soms veranderde, hoe dit concreet werd gemaakt of hoe rollen werden bijeengebracht.

VERSCHUIVINGEN IN DEBAT		
VERSCHUIVING IN (ROL EN VERWACHTINGEN NAAR) PUBLIEKE RUIMTE	1 ^e reeks experimenten voor debat: Maak het dorp!Hoepertingen	2 ^e reeks experimenten voor debat: Hoepert(h)ings
	<p>Van verblijven naar verbinden</p> <p>Na <i>'Maak het dorp!'</i> leerden we dat de conventionele publieke plekken niet lijken te leiden tot informele ontmoetingen. Ontmoeten gebeurt ook in functie van bewegen: mensen komen elkaar tegen onderweg. Vroegen we bewoners tijdens <i>Maak het dorp</i> om na te denken over ruimtes voor ontmoeten, dan kwam vooral de inrichting van knooppunten sterk naar voor, bijvoorbeeld door deze plekken aan te dikken met ruimte voor ontmoeten of spel door een bank te plaatsen of natuurlijke speeltuigen toe te voegen. Kasteel Mariagaarde richtte na afloop van het eerste debat een 'treuzelpad' in op haar domein en maakt zo dit idee concreter. Al is er nog een weerstand in het verder doortrekken en maakt men geen nieuwe fysieke verbindingen met de rest van het dorp: de achterpoort die het kasteelpark kan verbinden met de naburige verkavelingswijk bijvoorbeeld bleef dicht. Ook Ter Heide zocht naar mogelijkheden om een wandelpad aan te leggen op hun terrein dat zou aansluiten op het aanpalende fruitspoor. Dit werd niet concreet gemaakt vanuit een blijvende argwaan over de impact van zo een pad naar de burens. Door de ingesloten ligging verwilderde de bedding hier dan wel tot een waardevol, klein stukje natuur, maar wordt evengoed vooral door aangrenzende burens 'toegeëigend'.</p>	<p>- en routes die hun eigen weg zoeken</p> <p>In hun kandidatuur als lokale trekkers voor het live project wilden Mariagaarde en Ter Heide deze initiatieven verderzetten in de rest van het dorp. Met het bouwen van de <i>Hoepert(h)ings</i> constructies werden er letterlijk andere ruimtes ingenomen en nieuwe partijen betrokken: de site van de aannemer, het kerkhof. Dat er net daar gebouwd zou worden sprak nu ook andere bewoners aan. In eerste instantie waren dit bewoners die ook een rol opnemen, hetzij professioneel, hetzij vrijwillig, binnen organisaties als natuurlandpunt en Regionaal Landschap, gezien het natuurgebied de Meersbeemden in het verlengde van het fruitspoor. Maar de mogelijkheden die de constructie op deze plek toonden, sprak ook heel wat andere bewoners aan en leidde tot wijzigingen van concrete plannen. Naar aanleiding van het heropenen van een oude voetweg, werd de route meer naar het fruitspoor verschoven en zal zo een nieuwe verkavelingswijk verbinden met het dorp en kasteel aan de ene en het verder gelegen natuurgebied aan de andere kant.</p> <p>Waar er in eerste instantie veel weerstand was tegen het inrichten van het oude fruitspoor als fietsroute en zelfs als wandelpad, verandert deze houding nadat enkele knooppunten beter worden ingericht of meer mogelijkheden krijgen. Vanuit de verschillende plekken beginnen bewoners toch over een route te spreken en zo de plekken zelf te verbinden.</p>
	<p>Van eigendom naar beheer</p> <p>Klassieke publieke ruimtes, zoals het kerkplein, een gemeentelijk park of een buurtpleintje, zijn plekken waar eigendom, beheer en ontwerp in handen zijn van de gemeente. Tijdens het debat van <i>'Maak het dorp!'</i> leerden we dat deze openbare plekken daarom nog niet altijd worden toegeëigend door bewoners. Een aantal mensen zien deze plekken ook als een probleem, ze nodigen hangjongeren uit, trekken storende fietstoeristen aan. In het slotdebat verschoof de focus voor deze plekken naar het ontwerp voor beheer en organisatie. De voorstellen gingen over buurt- of straatcoöperatieven die de pleintjes inrichten en onderhouden. Concreet gaf Kasteel Mariagaarde met een 'feestelijke opening van de parkpoort' aan de bewoners te kennen dat dit private park ook hun park is en betreft al maar</p>	<p>- en verweven van rollen</p> <p>Tijdens <i>Hoepert(h)ings</i> bouwden we geen constructie in de berm, maar verderop aan het kerkhof. De constructie toont hier opnieuw de mogelijkheden en de kansen van de plek, maar legt ook onmiddellijk de vraag naar beheer op tafel. Voor de stenen bouwsels wordt al snel een beheersovereenkomst opgesteld. Voor het beheer van de berm moeten er mensen rond de tafel gezet worden. Met Regionaal Landschap, Natuurlandpunt, Ter Heide, de burens en de gemeente denken we na over wat het betekent om de berm op te ruimen en te onderhouden. Om dit duurzaam te doen is het nodig dat er een verbinding is tussen wie de berm opruimt (bv. vrijwilligers van natuurlandpunt, of de park-rangers (initiatief van Regionaal Landschap)), de eigenaar (gemeente Borgloon) en de gebruikers (nu zijn dat enkel de direct omwonenden). Zonder</p>

<p>meer bewoners als vrijwilliger in het onderhoud of het openhouden van een zomerterras. Ook Ter Heide zet haar eigen private tuin open voor een ruimer publiek om zo de publieke spoorwegbedding achter haar terrein met de naburige verkavelingswijk te verbinden. De kinderen uit de buurt gaan effectief spelen in de spoorwegberm of op het terrein van Ter Heide. Maar voor de andere burens blijft er weerstand tegen het meer openstellen van het fruitspoor.</p>	<p>die verbinding van personen en rollen is een beheer niet duurzaam. Het zijn mensen (burens, vrijwilligers, eigenaars) die hier tot een overeenkomst moeten komen over de toegankelijkheid, het beheer en het gebruik van dit stukje gedeelde ruimte. Het zijn zij die elkaar dus ook moeten tegenkomen en leren kennen, om ook de rol die ieder hier in opneemt te waarderen en respecteren.</p>
<p>Van centrum en periferie naar een horizontale dimensie</p> <p>Uit het debat van <i>Maak het dorp</i> leren we dat ook het belang van directe nabijheid aan betekenis verliest; de link tussen de ontmoetingsruimte en de woonplaats is minder belangrijk geworden, voor bewoners is ontmoeten even belangrijk in functie van hobby's of sociale netwerken. Zoals het (eigenlijk vage) verschil tussen stad en platteland, blijft de tweedeling tussen het centrum en de rand overeind in het beeld van een 'landelijk dorp', als een dorp volledig omgeven door een open landschap. Vanuit dit idee wordt woonverdichting van open gebieden binnen het dorp als evident en onvermijdelijk gezien. Mooie dorpszichten, topografie, weilanden en boomgaarden die mee het streekeigen en landelijke karakter van het dorp vormen, komen hierdoor onder druk te staan.</p> <p>Paola Vigano (2008: 39) ziet de potentie van verspreide infrastructurele elementen zoals landbouwgronden, bossen, overstromingsgebied in en buiten de dorpskern als plekken die het traditionele concept van publieke ruimte herformuleren. Ze zijn niet langer verbonden met een beeld van centrum en periferie, maar met een horizontale dimensie van de regio. Al wandelend door het dorp zien bewoners wel degelijk een netwerk van open ruimtes in het dorp en de verschillende spel-sites werden ten opzichte van elkaar afgewogen. En hoewel bewoners bij het nadenken over woonuitbreiding dus vooral het idee van het compacte dorp willen versterken, staan ze er wel voor open om buiten dat centrum, in de velden, te ontmoeten en te ontspannen.</p>	<p>- en verweven van landschap en dorp</p> <p>Tijdens <i>Hoepert(h)ings</i> kwamen deze open landschapselementen opnieuw in het debat omdat één van de constructies bereikbaar werd door een pad te maaien in een lange, smalle kersenboomgaard ontstaan op het oude fruitspoor. De boomgaard zou als groene bufferzone afgesloten worden om het aannemersbedrijf te scheiden van een nieuwe woonwijk. Door de constructie werd de boomgaard tijdelijk anders ingenomen en gebruikt, er werden picknickplekken gesuggereerd en het pad bracht passanten tot aan de constructie. De boomgaard wordt hersteld door Regionaal Landschap en toegankelijk gemaakte voor de buurt (in kader van een plattelandproject). Het herstellen van het tracé en de aandacht voor de trage verbindingen zijn waardevol, maar meer nog gaat het om het waarderen en aaneenschakelen van open groene ruimtes. Dit maakt dat het debat over het beheer van het verwilderde stukje achter Ter Heide wordt verder gezet en gezien als een waardevol en publiek stuk groen voor de buurt.</p>

4. Verscherpen van het debat

Niet waardevrij, een eigen agenda

Met *Hoepert(h)ings* was het debat minder vrijblijvend, door te bouwen ging het niet meer alleen om een 'ruimer gesprek' over wat er allemaal verandert en wat men daar van vindt. Gewoon dát we terugkwamen en ook concreet iets zouden bouwen, leek in eerste instantie op meer weerstand te stoten. In de voorbereiding op het live-project werd duidelijk dat bewoners veel explicieter vroegen naar een agenda. Maar evengoed kwamen ook de ruimere uitdagingen voor het dorp; op maatschappelijk of ecologisch vlak, of bijvoorbeeld naar woningverdichting en mobiliteit opnieuw ter sprake. Want ook al werkten we naar concrete constructies, het debat over wat verandert in het dorp en hoe hier vanuit ieders agenda mee wordt omgegaan, bleef ook nu de centrale insteek. Doorheen de verschillende experimenten zijn er enkele waarden of thema's die terugkomen en die we zelf al maar duidelijker in het debat brachten. Op die manier werd de agenda meer expliciet, en werden we zelf meer een gesprekspartner; iets waar -hoe concreter de activiteiten werden- ook meer vraag naar was. Maar ook dan ging nog steeds over de uitdaging om het debat open en publiek te houden en trachtten we aandacht te hebben voor agenda's die toch verschillen, lieten we mogelijkheden aan nieuwe actoren om in te stappen met een even zichtbare stem. Het zijn de volgende thema's die gaandeweg meer in het debat kwamen en waarin een agenda meer uitgesproken werd:

(1) Ruimte voor natuur en groen: Hoepertingen is een landbouwdorp, de bodem is er rijk. Er is heel wat open ruimte in Hoepertingen, het dorp is omgeven door een open landbouwlandschap, maar tegelijk is er in het dorp weinig ruimte voor natuur; voor niet-productieve groene ruimte. Laagstamplantages sluiten het landschap visueel en letterlijk meer af, het landschap wordt minder toegankelijk. In de verschillende activiteiten en experimenten brachten we meer en meer de waarde van natuur, biodiversiteit en de toegankelijkheid van open groene ruimtes in de dorpskern in het debat. Dit bracht heel wat tegenstrijdige reacties met zich mee, wat we ook kunnen kaderen in de diep ingewortelde relatie in dit dorp met open ruimte en het landschap. In dit deel van Haspengouw verdween rond de negende eeuw al een groot deel van de *woeste* gronden (dit zijn gemeenschappelijke gronden als graasplaats voor het vee) en bossen doordat de landbouwers een uitgekiend rotatiesysteem hanteerden. (Ceunen, 2011). Bewoners benadrukken dat alle grond en ieders tijd nuttig besteed moest worden: '*Hoepertingen is een dorp van ondernemers, van harde werkers, iedereen was boer of teler, ofwel voltijds, ofwel hadden ze twee jobs.*'. Een waarde die hier gedeeltelijk mee samenhangt, zij het vooral door meer recente evoluties in landbouw en ook verschuivingen in wooncultuur is (2) ruimte voor spelen en ontmoeten. Er wordt bijna enkel nog gespeeld in afgesloten tuinen. Kinderen kennen heel weinig autonomie in het verkennen of spelen in het dorp, dat bleek in een workshop met kinderen, maar ook tijdens andere activiteiten kwam ter sprake dat het in een landelijk dorp toch net een troef kan zijn om in 'de open ruimte', om *buiten* te spelen. Hiernaast zijn er al maar minder plekken om 'zomaar' iemand tegen te komen. In het debat schoven we al maar sterker de vraag naar voor hoe dat zou kunnen. Door tijdens het live project effectief meer in het dorp te verblijven en bewoners meer direct te betrekken, -bijvoorbeeld door een schop te gaan lenen, maar ook door te kiezen voor wandelen als activiteit-, maakten we kennis met minder 'georganiseerde' bewoner, zij die geen lid zijn van een vereniging of deel uit maken van de vrijwilligerswerking van het kasteel. Vooral deze bewoners (en kinderen dus) spreken zich sterk uit voor lichte en ambivalente ontmoetingsplekken; een wandellus, een bank aan het kerkhof. (3) Ruimte voor erfgoed: Hoepertingen heeft nog enkele mooie vierkantshoeves en een kasteel dat zich heel sterk openstelt voor het dorp en de bewoners, maar het zijn vooral enkele hoogstamboomgaarden en landschapselementen die naar voor geschoven worden als te herstellen of bewaren.

Institutionaliseren, formaliseren, charteren en overdragen? Verknopen van schalen en rollen

Het debat tijdens *Maak het dorp* leidde hier en daar al wel tot nieuwe initiatieven of tot een wijziging in gebruik of beheer, of soms werd een plek gewoon anders gewaardeerd. Maar op geen enkel moment werd er een plan getekend, een charter, wijkcontract of beheersovereenkomst opgesteld. De resultaten werden op geen enkele manier formeel gemaakt. In de voorbereiding op *Hoepert(h)ings* werd er vooraf evenmin iets op papier gezet. Het is pas na afloop van het live project dat we met verschillende partijen gekeken hebben welke vorm van overeenkomst waar zinvol kon zijn. Hierbij bleek vooral het verbinden van verschillende rollen rond de tafel van belang, net als het verknopen van verschillende schaalniveaus van projecten. Zoals kleine acties die kunnen aanhaken binnen een ruimer plattelandproject. Want kleine initiatieven zijn misschien wel interessant, maar erg fragiel. Een koppeling met ambities op iets grotere schaal, ondersteund door de expertise van een middenveld- of overheidsorganisatie kan zorgen voor meer duurzame transformaties, vanuit beide schaalniveaus (zowel voor het van onderuit- als overheidsinitiatief).

In de inleiding schetsten we Haspengouw als een som van autonome, moeilijk te sturen en geïsoleerde veranderingen. Het zijn die veranderingen, in de regio en in het dorp, die het uitgangspunt vormden van dit debat. De verschillende experimenten werden opgezet om -met burgers, organisaties en overheden- inzicht op te bouwen: (1) in de ruimtelijke veranderingen; (2) in de verschillende standpunten, agenda's en ambities; en (3) hoe hier dan concreet mee om te gaan (vanuit concrete acties, coalities, een ander gebruik, beheer of waardering). De lessen over wat er ruimtelijk verandert en hoe hier mee wordt omgegaan beschreven we in de tabel hierboven. Het inzicht in dit debat verschoof tussen de verschillende experimenten inhoudelijk niet zo sterk, meer in hoe hiermee werd omgegaan. Wat een goed idee leek, stootte op weerstand als het concreet werd en maakte later soms toch plaats voor deelname wanneer andere actoren betrokken werden of zich engageerden. In onze eigen rol engageerden we ons meer en meer expliciet binnen een agenda die gestuurd werd door lokale waarden die naar boven kwamen maar ook door thema's die betekenis krijgen in een grotere, maatschappelijke, ecologische of ruimtelijke agenda. Waar er verschillende rollen (wie doet wat, en engageert zich hoe) en actoren worden samengebracht, worden agenda's samengevoegd en op elkaar afgestemd, dan worden voorstellen concreet en duurzaam. Ook dan kunnen kleine initiatieven zich inschrijven in ruimere projecten en bijdragen aan agenda's op een grotere schaal. Er is ruimte en tijd nodig om een agenda meer expliciet te maken en uit te spreken, en openheid om te verschillen, - en een platform om elkaar tegen te komen, een ruimte voor debat. De concrete resultaten die geboekt werden (intekenen van de buurtweg, het herstel en het meer collectief gebruik van en privé boomgaard, het beheer en meer openstellen van een ingesloten, maar publieke groene ruimte, het opzetten van een dorpsmaterialenbank, de inrichting van een ontmoetingsplek) deden zich voor daar waar verschillende actoren kruisten binnen de open, maar duidelijke agenda van een publiek debat.

Referenties

- Antrop, M., (1998). *Landscape change: Plan or chaos?*, Landscape and Urban Planning 41, 155-161.
- Biesta, G., (2012). *Becoming public: public pedagogy, citizenship and the public sphere*, Social & Cultural Geography, 13:7, 683-69
- Biesta, De Bie, Wildermeersch, (2014). *Civic Learning, Democratic citizenship and the Public Sphere*, Springer, Dordrecht.
- Bomans, K., et al (2010) *Underrated transformations in the open space -The case of an urbanized and multifunctional area*, Landscape and Urban Planning 94, 196–205.
- Ceunen, (2011)
- De Lange M., de Waal M. (2011) *Virtueel Platform: Ownership in de hybride Stad*
- Loopmans, M., Cowell, G., Oosterlynck, S., (2012). *Photography, public pedagogy and the politics of place-making in post-industrial areas*, Social & Cultural Geography, nr. 13, p.699-718.
- Martens, Sarah; Roosen, Barbara & Devisch, Oswald (2014). *Maak het Dorp! Hoepertingen*. In: Bouma, Geiske; Vanempten, Elke; Uittenbroek, Caroline (Ed.). *Plandag, Regie en Loslaten*, p. 289-298.
- Reyndorp A., Hayer M. (2001), *In search of a New Public Domain*. NAI Publishers, Rotterdam
- Reyndorp, A. (2008), in *Atlas Westelijke Tuinsteden*
- Soenen R. (2006), *Het Kleine Ontmoeten. Over het sociale karakter van de stad*. Garant, Antwerpen
- Thissen, F., Loopmans, M., 2013, *Dorpen in verandering*. Rooilijn, 46, 2, p 80-89.
- Venhuizen, H., 2010. *Game Urbanism. Manual for Cultural Spatial Planning*. Amsterdam: Valiz.
- Viganò, P. 2008. *Water and Asphalt: The Project of Isotropy in the Metropolitan Region of Venice*. *Architectural Design* 78(1): 34–39